

Csomós Tamás

Az új Btk. időbeli hatályra vonatkozó rendelkezései a gyakorló jogász szemével

„Alkotmányos jogállamban a büntetőjog nem pusztán eszköz, hanem értéket véd, és maga is értéket hordoz: az alkotmányos büntetőjogi elveket és garanciákat. A büntetőjog a büntetőhatalom gyakorlásának törvényes alapja és egyúttal az egyéni jogok védelmének szabadságlevele is”
[11/1992. (III. 5.) AB határozat]

Az új törvény genezise. Elvi alapok, történeti előzmények

Egy jogász életében ritkán adatik meg, hogy aktív éveit alatt egy teljesen új Büntető Törvénykönyv lépjen hatályba. 2013. július 1-jén egy ilyen élménnyel lettünk gazdagabbak. Személyes véleményem az, hogy az egyik szemem sír, a másik nevet. Az ügyvédtársadalom – de talán az egész jogászai közvélemény – megosztott a 2012. évi C. törvény értékelése kapcsán.

Tény, hogy már több mint egy évtizede megfogalmazódott a büntetőjog újrakodifikálásának igénye. Az előkészítő munkálatok még 2001 márciusában megkezdődtek. 2003-ban az MTA Jogtudományi Intézete közlé is tette Wiener A. Imre professzor Általános Rész tervezetét és az ahhoz kapcsolódó indokolást. Innen hosszú és rögös út vezetett az új törvény megalkotásáig. Az eredeti reformelgondolásoknak csak a töredéke került át a megalkotott jogszabályba.

Az átfogó felülvizsgálatot számos körülmény indokolta.

Ma már ritkán történik rá hivatkozás, de az új Btk. megalkotását önmagában a rendszerváltás ténye is elkerülhetetlenné tette. A 11/1992. (III. 5.) AB Határozat indokolásának III. pontja a jog nyelvére fordította le azoknak a politikai történéseknek a következményeit, amelyek az 1980-as évek második felében következtek be. Rámutatott arra, hogy „Az 1989. október 23-án kihirdetett alkotmánymódosítással gyakorlatilag új Alkotmány lépett hatályba, ami az államnak, a jognak és a politikai rendszernek a korábitól gyökeresen különböző, új minőségét vezette be azzal a meghatározásával, hogy »a Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam«. Alkotmányjogi értelemben ez a tartalma a »rendszerváltás« politikai kategóriájának.”

Kifejtette, hogy ebből adódó kötelezettség „hogy a jogállami Alkotmánnyal összhangba kell hozni – illetve az új jogalkotást tekintve – összhangban kell tartani az egész jogrendszert”. A program megvalósítása eredményezheti a jog uralmát a társadalomban. Ma már persze az is vita tárgyát képezi, hogy történt-e egyáltalán rendszerváltás, illetve, hogy annak voltak-e valós eredmé-

nyei. E nehezen tartható nézet felszínre kerülése mellett mindenféleképpen eredmény, hogy Magyarország Alaptörvénye B) cikkének (1) bekezdése változatlanul leszögezi: „Magyarország független, demokratikus jogállam”.

A *rule of law* elválaszthatatlan az egyetemes emberi jogok alkotmányos védelmétől is. Vitathatatlan az a „szoros kapcsolat, ami az alkotmányos büntetőjog hazai elvei és egyetemes értékei között fennáll”¹

A normaalkotást praktikus szempontok is indokolták. Tarthatatlan volt az az állapot, hogy az 1978. évi IV. törvény állandó módosítások tárgyát képezte. Nem véletlen, hogy 2010 júniusában dr. Kónya István, a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának vezetője a Tizedik Magyar Jogászgyűlésen elhangzott előadásában azzal a ténnyel szembesített minket, hogy az akkor 32 éves Btk. módosításainak száma elérte a 102-t. Ráadásul a novelláknak csaknem a fele az utóbbi évtizedben született meg.² Továbbvive a gondolatok fonalát, ha a 2010. júniusától 2013. július 1-jéig eszközölt módosításokat vennénk számba, azokat talán a két kezünkön sem tudnánk megszámolni. Dr. Mészár Róza, a Kúria tanácselnöke 2012 szeptemberében arról is adatot közölt, hogy a korábbi Btk.-t érintő „változások ezerhatszáznál több rendelkezést módosítottak, vezettek be, illetve helyeztek hatályon kívül”.³ Ez elfogadhatatlan. A jogállam alapkritériuma a jogbiztonság. A jogbiztonság pedig feltételezi az *előreláthatóságot* és *kiszámíthatóságot*.

Elvi és gyakorlati alapon alátámasztható a korábban kialakult jogalkotói szándék helyessége. A Büntető Törvénykönyv egy társadalom életében kiemelkedő jelentőségű jogi norma. Kívánatos elvárás vele szemben az időtállóság; vagyis az, hogy annak szövege, rendszere, intézményei, jogviszonyokat rendező megoldásai ne legyenek politikai ciklusokhoz kötve. Már utaltam arra, hogy az előkészítő munka hosszú évekkel ezelőtt tudományos alapokon indult meg. Ennek eredményei csak kis részben tükröződnek a hatályba lépett normaszövegben. Ez több okra vezethető vissza.

Az elmúlt 23 évben 4-8 éves ciklusokban eltérő ideológiai alapállású kormányok követték egymást. Ezek eltérő jog- (és speciálisan büntetőjog-) filozófiát, illetve kriminálpolitikai irányzatokat képviseltek.

A jobbközép a szigorításban, a szabadságelvönással járó büntetések fetisizálásában, a baloldaliak és a szabadelvűek pedig a büntetőjog liberalizálásában, és a tényleges szabadságelvönással nem járó büntetések előtérbe helyezésében keresték a megoldásokat. Időtállóságot csak a kompromisszum, továbbá a jogtudomány-

¹ Dr. Tóth Mihály: *A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében* – KJK KERSZÖV Kft. 2001., 11. o.

² Dr. Kónya István: *A Btk. változásai, avagy a Btk. elmúlt évtizede* – Magyar Jog 2010. szeptember, 513. o.

³ Dr. Mészár Róza: *A büntetések és intézkedések, a büntetés kiszabása* – Harmickettedik Jogász Vándorgyűlés – Magyar Jogászegylet 2013., 81. o.

ban és a bírói gyakorlatban kidolgozott szempontok hangsúlyosabb figyelembevételére eredményezhetett volna. Ma már tudjuk: nem ez történt. A jogalkotó fő kiindulási pontnak a 2010-es kormányprogramot tekintette, és az ebben tükröződő konzervatív szempontokat.⁴ Ezt kismértékben ellensúlyozta az, hogy az előkészítésben és a jogalkotásban a technokrácia és a központi operatív irányítás érvényesült. A tervezet kidolgozásában az ügyészség szerepe túl-, a többi érintetté pedig aluldimenzionált volt. A büntetőjogi tanszékek, a bírói és ügyvédi kar álláspontjukat csak az utolsó stádiumban tudták megfogalmazni. Véleményük nem a koncepcióban, nem a rendszerben, hanem az egyes rész kérdések megoldásánál kapott teret.

Ez hiba volt. Esetleges politikai változások esetén a törvény alapvető módosításával, *ad absurdum* teljesen új kodifikációval kell számolni, ami ellentétes a jogbiztonság követelményével. Ez a gondolat át is vezet minket az időbeli hatály kérdéséhez.

Kontinuitás és diszkontinuitás az új szabályozásban

A hatálybalépés minden törvénynél komoly problémákat vet fel. Azok kezelésében megfelelő rutinnal rendelkezünk. Az időközi jogszabályváltozások minduntalan arra készítették a jogalkalmazókat, hogy első körben az alkalmazandó büntető jogszabály kérdésében foglaljanak állást. Ergo azáltal, hogy új Btk. született nem kerültünk abba a helyzetbe, hogy a régi törvényt, a korábbi kommentárt a könyvtárunk hátsó részébe – áttételesen a jogtörténetbe – számúzzuk. Csak javasolni tudom mindenkinek, hogy még hosszú ideig őrizze meg a korábbi tankönyveket, jogszabálygyűjteményeket és -magyarázatotokat. A 1978-as és a 2012-es Btk. hosszú éveken keresztül párhuzamosan fog a gyakorlatban létezni. Ügye válogatja, hogy *in concreto* melyik büntetőjogszabályt kell alkalmazni.

A tételes szabályok a következők:

2. § (1) A bűncselekményt – a (2)–(3) bekezdésben foglalt kivételekkel – az elkövetése idején hatályban lévő büntető törvény szerint kell elbírálni.

(2) Ha a cselekmény elbírálásakor hatályban lévő új büntető törvény szerint a cselekmény már nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálendő el, akkor az új büntető törvényt kell alkalmazni.

(3) Az új büntető törvényt visszaható hatállyal kell alkalmazni a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai alapján büntetendő cselekmény elbírálásakor, ha az az elkövetés idején a magyar büntető törvény szerint nem volt büntetendő.

Ha a szöveget egybevetjük a régi törvény 2. §-ával akkor egy érdemi eltérést találunk. Azt a szabályt, amelyet a (3) bekezdés rögzít, és amely úgynevezett *abszolút* jogokat véd. E helyütt elegendő az új törvény indoklására utalni: „Az Alaptörvény – a nemzetközi egyezmények által előírt módon – az elkövetés idején hatályos belső jogi szabályokra és belső jogi elévülésekre tekintet nélkül lehetővé teszi valamely személy megbüntetését olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai szerint büntetendő cselekménynek minősül.” A 2012. évi C. törvény tehát e cselekmények tekintetében kizárja a visszaható hatály tilalmát. (Az alkalmazott jogi megoldás szinkronban van az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény 7. Cikk 2. pontjában foglaltakkal is.)

Részletesebben indokolt foglalkozni a 2. § (1)–(2) bekezdésével. Jogi evidencia, hogy a szabályozás alapja továbbra is a büntetőjogi legalitás (1. §) – a *nullum crimen et nulla poena sine lege* elve. Keserű a szájízünk amiatt, hogy az új szabályozás változatlanul elveti „a *legenyhébb büntető törvény alkalmazásának*” princípiumát. Ma is érvényes, hogy az elkövetés után életbe lépő, de az elbíráláskor már hatályban nem lévő büntető törvénykönyv akkor sem alkalmazható, ha az elkövető számára ez biztosítaná a bűncselekmény *legenyhébb* megítélését.

A megoldás ellentétben áll a jogtörténeti hagyományokkal. Maga az 1878. évi 5. törvénycikk – Csemegi Kódex – rendelkezett az időbeli hatályról akként, hogy „ha a cselekmény elkövetésétől az ítélet hozásáig terjedő időben különböző törvények, gyakorlat vagy szabályok léptek hatályba, ezek közül a *legenyhébb alkalmazandó*” (2. §). Az elv feladása azért meglepő, mert a keresztény és nemzeti hitvallású kormányerők folyamatosan hangoztatják a történeti és jogtörténeti előzmények fontosságát. A chartális alkotmányként funkcionáló Alaptörvény is leszögezi, hogy rendelkezéseit a „*történeti alkotmányok vívmányaival összhangban*” kell értelmezni. Az időbeli hatályra vonatkozó szabályozási koncepció mégsem a magyar büntetőjogi kultúra alapjogszabályához, hanem a szocialista érában uralkodó elgondolásokhoz tért vissza.

A régi-új megoldás konzerválja a XX. század második felében kialakult jogi helyzetet. A büntető jogalkalmazásban az *aequitas*, a *méltányosság* nem tud maradéktalanul érvényre jutni.

Példával illusztrálva: Cáfolhatatlan tény, hogy hazánkban egy-egy büntetőügy hosszú évekig elhúzódhat. Az ok nem feltétlenül a terheltben keresendő. Sőt! Az állandó jogszabályváltozások miatt az eljárás alanyának gyakran az az érdeke, hogy az ügyben minél hamarabb jogerős döntés szülessen. Az új Btk. kihirdetésére 2012. július 13-án – hatálybalépésére pedig alig egy évvel később – került sor. Azok az elkövetők, akik ellen 2010. előtt elkövetett *több adónevet érintő adócsalás* miatt indult eljárás, átmenetileg kedvezőbb helyzetbe kerültek

⁴ Dr. Csomós Tamás: *Közlekedési büntetőjog az unortodox büntetőpolitika rendszerében* – Ügyvédek Lapja LII. évfolyam 1. szám, 19. o.

2012. január 1-jén, amikor az új szabályozás behozta az anyagi büntetőjogba a *költségvetési csalás* deliktumát. Számukra az lett volna az optimális, ha ügyükben 2013. június 30-ig jogerős ítélet születik. Ennek oka az, hogy egyes esetekben a most hatályba lépett új norma már szigorúbb elbírálást tesz lehetővé pl. azáltal, hogy a törvény 36. §-a szerint a határozott ideig tartó szabadságvesztés tartama „*bűnszervezetben, különös vagy többszörös visszaesőként történő elkövetés, illetve halmazati vagy összbüntetés esetén*” 20 évről 25 évre emelkedik.

Még egy gondolat. A Csemegi Kódex hatályvesztése óta a legenyhébb büntetőtörvény alkalmazásának elve nem érvényesül. Túl azon, hogy a reaktíválásra a tudományos igény megfogalmazódott, az is érzékelhető, hogy azt mégis sokan létezőnek hiszik. BH 2000.476. szám alatt került közzétételre a Fejér Megyei Bíróság Bf.63/1999 számú döntése. Ez szinte definiálja a jelenlegi rendszert, amikor kimondja, hogy „*ha az elkövetéskor és az elbíráláskor hatályos törvényeken belül az elbírálást megelőzően további változás is történt a büntetőtörvényt érintően, ez a törvény alkalmazása szempontjából figyelmen kívül marad, mivel a törvény [...] csak két törvénynek – az elkövetéskor vagy az elbíráláskor hatályban lévő jogszabálynak – az egybevetése alapján történő választás lehetőségére nyújt alapot*”.

A keretdiszpozíció problematikája (1/1999. BJE)

Természetesen az új Btk.-ban is vannak kerettényálások. Állandóan napirenden lévő kérdés, hogy miként alakul a retroaktivitás akkor, ha a háttérnormákban a bűncselekmény elkövetése után következik be jelentős mérvű változás. Változatlanul érvényes az 1/1999. BJE iránymutatása: „*Ha a Btk. különös részének valamely rendelkezése ún. keretdiszpozíció, és az annak keretét kitöltő jogszabályi rendelkezésekben a bűncselekmény elkövetése után olyan mérvű változás következik be, amely a kötelezettség megszüntetésével vagy a tilalom feloldásával az addigi büntetőjogi védelmet megszünteti, e változás – a meghatározott időre szóló jogszabályok kivételével – [...] az elbíráláskor hatályban lévő büntetőjogi szabályozás visszaható hatályú alkalmazását alapozza meg.*”

A határozat egyértelmű, és több mint egy évtizede következetesen érvényesül a judikatúrában. Nem véletlen, hogy a Btk. előkészítése során a BÜNTETŐJOGI KODIFIKÁCIÓ 2007. 1. számában egy olyan, az IRM által készített tervezet került közlésre, melynek 2. § (3) bekezdése a következő szövegrészt tartalmazta: *A (2) bekezdés rendelkezéseit kell alkalmazni – a meghatározott időre szóló jogszabályok kivételével – akkor is, ha a cselekmény elkövetése után a bűncselekmény valamely elemét meghatározó jogszabályi rendelkezés olyan mértékben megváltozik, amelynek következtében a cselekmény már nem büntetendő*. A javaslat „*törvényi erőre emelte volna*” a kialakult joggyakorlatot. Az elgondolás nem vált írott jogszabállyá. Ez azért is saj-

nálatos, mert a megváltozott jogszabályi környezetben alkotmányos aggályok is felszínre kerültek. Dr. Busch Béla hívta fel a figyelmet arra, hogy az Alaptörvény ALAPVETÉSE T) cikk (1) és (2) bekezdése a büntetőjog forrásaként kizárólag a törvényt határozza meg. „*A Kúria jogegységi döntéseit nem említi, vagyis nem ismeri el jogalkotási lehetőségként*”.⁵

Ez a felvetés is erősíti, hogy a BJE-t megfelelő kritikával kell szemlélni. Nem kell „szent tehénnek” tekinteni. A mechanikus értelmezés gyakran tévútra vezet. Ez az opponáló attitűd tükröződik dr. Gellér Balázs okfejtésében, aki a BÜNTETŐJOG I. – A 2012. évi C. törvény alapján című kötetben az EBH 2119. szám alatti eseti döntést vette górcső alá. A konkrét ügyben – ahol történetesen a II. r. vádlott védelmét én láttam el – egy valóban nehezen elfogadható jogértelmezéssel szembeállhattunk.

Az elvi határozat „vastagbetűs” iránymutatása szerint: amennyiben a vád tárgyává tett cselekmény a *csempészet és a jövedékkel visszaélés* törvényi tényállását egyaránt kimeríti, a specialitás elve folytán az alaki halmazat látszólagos, az elkövető terhére csak a csempészet állapítható meg. – eddig nincs is semmi probléma. A határozat vitatható része a következő: *ha azonban a büntetőtörvény visszaható hatályára vonatkozó rendelkezés helyes alkalmazása a csempészet megállapítását kizárja, a jövedékkel visszaélést kell megállapítani, feltéve, hogy az tényállásszerűen megvalósult*.

Az ügyben a probléma úgy merült fel, hogy a delictum elkövetése után Románia az EU tagja lett, és emiatt a három évig terjedő szabadságvesztés büntetési tétellel fenyegetett csempészet büntethetősége megszűnt. A fellebbviteli főügyészség a másodfokú eljárásban a Btk. 2. §-ára hivatkozással a bűnösség megállapítását már a Btk. 311. § (1) bekezdésébe ütköző és a (3) bekezdés a) pontja szerint minősülő – magasabb büntetési tétellel fenyegetett – az *adóbevétel jelentős mértékben csökkentő jövedékkel visszaélés* büntetében kérte. Ezt az álláspontot a Szegedi Ítéltábla osztotta.

A jogorvoslat során a védői érvelés azon alapult, hogy a vádlott jogállami keretek között nem kerülhet olyan helyzetbe, hogy az időmúlás miatt a büntetőjogi felelősége a súlyosabb cselekményért kerüljön megállapításra. Hangsúlyoztuk, hogy a szigorúbb büntetőtörvénynek visszaható ereje nem lehet. A kérdés elvi jelentőségére is figyelemmel indokoltnak tartottuk jogegységi eljárás kezdeményezését is. Ezt az érvelést és indítványt a harmadfokú bíróság elvetette. Az eredmény az lett, hogy az ügyben a Btk. 2. §-a de facto a vádlott terhére, *in peius* érvényesült, ami elfogadhatatlan.

Csak osztani tudom a dr. Gellér Balázs által leírtakat: „*A Legfelsőbb Bíróság könnyedén átsiklik azon a tényen, hogy mind a vád, mind az elsőfokú bíróság minősítése helyes volt [...] Ahelyett, hogy a problémával*

⁵ Dr. Busch Béla: *Meghiúsult remények* – Ügyvédek lapja LI. évfolyam 6. szám, 22. o.

szembesült volna és azt feloldotta volna, akár a jogegységi határozat kiegészítésével, úgy tesz, mintha a halmozat szabályai nem lennének a büntetőjog részei, és azokat nem kellene éppen úgy vizsgálni amikor megállapításra kerül, hogy mely büntetőtörvény a szigorúbb vagy éppen enyhébb”⁶.

A (jog)erő legyen veled!

Az időbeli hatály arra ad szabályozást, hogy *mettől meddig* alkalmazható a büntető jogszabály.

Az első kiindulópont, hogy *mikortól* tekinthető *elkövetettnek* a bűncselekmény. Közismert, hogy erre a tudomány több elméletet dolgozott ki (cselekményegység elmélete, materiális elmélet, magatartási és az úgynevezett okfolyamat elmélet). A jelenleg uralkodó álláspont szerint „*elkövetés idején az az időpont értendő, amikor az elkövetési magatartás utolsó mozzanatát kifejtették*”⁸. (Ezzel szemben is hozhatók fel ellenérvek. Példának okáért vajon mikor hatályos büntetőtörvényt kell alkalmazni olyan esetben, amikor valaki a főiskolai beiratkozásnál a tanulmányi osztályon leadja a hamis nyelvvizsga-bizonyítványt, majd annak alapján három év múlva kiállításra kerül a diplomája.)

Ennél fontosabb az *elbírálási idő* problematikája.

A megoldás alkotmányos alapokon nyugszik. A törvényességi óvás jogintézményének alkotmányellenességét megállapító 9/1992. (I. 30.) AB határozat kategorikusan fogalmaz: „*Az anyagi igazságosság és a jogbiztonság követelményét a jogerő intézménye hozza összhangba [...] A jogerő intézménye, alaki és anyagi jogerőként való pontos meghatározottsága a jogállamiság részeként alkotmányos követelmény. Az Alkotmánynak megfelelően biztosított jogorvoslati lehetőségek mellett beállott jogerő tiszteletben tartása a jogrend egészének biztonságát szolgálja*”.

A jogbiztonság és az igazság konfrontációjában felvethető ugyan a kérdés, hogy nem a jogerő „*túlzott tiszteletével*”⁹ állunk szemben, a Btk. 2. §-a szempontjából mégis ez a kiindulópont. *Elbírálási időként* a jogerős ügydöntő határozat meghozatalának időpontját kell figyelembe venni: „*A büntetőtörvény időbeli hatályára vonatkozó rendelkezés alkalmazásánál a cselekmény elbírálásának az ideje az ügydöntő határozat jogerőre emelkedésének napja*” (BH 2009/231).

Az időbeli hatályra vonatkozó rendelkezést természetesen a fellebbezési eljárásban is vizsgálni kell (BH 2000/476). Ez a tétel a folyamatban lévő ügyekben

kulcsfontosságú. Kettős kötelezettséget ró a bíróságokra:

- Kevés kivétellel minden másod- és harmadfokú ügyben állást kell foglalni arról, hogy melyik büntető jogszabályt kell alkalmazni.
- Nemcsak dönteni szükséges, hanem az indokolási kötelezettséget a Btk. 2. §-ára vetítetten is teljesíteni kell (BH 2005/377).

Rendkívüli jogorvoslat esetén is azt a jogszabályt kell alkalmazni, amely a jogerős határozat meghozatalakor volt irányadó. A Btk. 2. §-ának rendelkezése csak akkor kerül újból előtérbe, ha a perújítás stb. eredményeként a jogerős határozatot hatályon kívül helyezik. Speciális helyzetet teremt, hogy a felülvizsgálati indítványra az eljárási jogszabály ad kategorikus rendelkezést. A Be. 423. § (2) bekezdése szerint: „*a felülvizsgálati indítványt [...] a megtámadott határozat meghozatala idején hatályos jogszabályok alapján kell elbírálni*”. Szűk kivételt a törvény csak arra az esetre biztosít, ha az indítvány előterjesztésére a Be. 416. § (1) bekezdés e) és f) pontjában foglaltak alapján került sor. Vagyis akkor, ha a felülvizsgálatot az Alkotmánybíróság döntése teszi lehetővé.

A jogerős ítélet meghozatala után hatályba lépett enyhébb jogi előírások a felülvizsgálati eljárásban nem alkalmazhatók (BH 2005/165). Az *ex tunc szemlélet* jogilag aggályos helyzeteket szülhet. Példával modellezve: 2013-ban életszerű lehet olyan eset, hogy valakit 2 100 000 Ft eltulajdonítása miatt jelentős értékre dolog elleni erőszakkal elkövetett lopás büntette miatt ítélnék jogerősen 5 év és 2 hónap szabadságvesztés büntetésre. Ezt az ítéletet a terhelt vagy a védő felülvizsgálati indítvánnyal támadja meg. Azt a Kúria alaposnak ítéli, és kimondja, hogy a dolog elleni erőszak, mint minősítő körülmény törvénytörtő módon került megállapításra. Ilyenkor a felülvizsgálati tanács a Be. 427. § (1) bekezdése alapján a jogerős határozatot megváltoztatja, és a törvénynek megfelelő határozatot hoz, a döntés kiterjed a büntető jogkövetkezményekre is. A helyzet tarthatatlanságát az mutatja, hogy a jogi minősítésnél és a büntetés kiszabásánál a legmagasabb bírói fórum keze meg van kötve. Nem veheti figyelembe, hogy a felülvizsgálati indítvány elbírálásakor a nagyobb érték felső határa már nem 2, hanem 5 millió forint. Ennek a jelentősége óriási, hiszen ez esetben az eredetileg 2 évtől 8 évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett cselekmény büntetési tétele 3 évre esne vissza. Az unfair helyzet csak a jogerős határozat hatályon kívül helyezésével és a másodfokú bíróság új eljárásra kötelezésével lenne orvosolható. Nézetem szerint azonban erre a Be. 428. § (1) bekezdése nem ad processzuális lehetőséget...

A törvény előkészítésénél egyébként több olyan jogszabálytervezet is készült, amely az enyhébb büntető jogszabály visszaható hatályának a lehetőségét nem zárta volna le az ítélet jogerőre emelkedésével akkor, ha az új törvény szerint a cselekmény már nem büntetendő, és miatta korábban jogerős ítélettel büntetést vagy in-

⁶ Belovics Ervin–Gellér Balázs–Nagy Ferenc–Tóth Mihály: *Büntetőjog I. – A 2012. évi C. törvény alapján* (lektor: Busch Béla) – HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012., 152. o.

⁷ Utalás a JGERŐ legyen veled! – szerk.: Schenk Borbála – Dialóg Campus Kiadó 2007. – című kiadvány címére.

⁸ Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része* – HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 2008., 79. o.

⁹ Herke Csongor–Fenyvesi Csaba–Tremmel Flórián: *A büntető eljárásjog elmélete* – Dialóg Campus Kiadó 2012., 321. o.

tézkedést szabtak ki.¹⁰ A jogalkotás folyamatában ennek az elképzelésnek is nyoma veszett.

1861-ben Szalay László írta a következőket: „*Nincs magasztosabb eszme, nincs rendíthetlenebb elv, mint a jog eszméje, a jog elve, de hogy termékennyé, hogy élő törvényé válhassék, a magánjognak társul kell adnia az aequitast, a méltányosságot, a büntetőjognak társul kell adni a kegyelmet, a közjognak társul kell adni a politikai bölcsességet*”¹¹. Napjainkban a pozitivisták szemlélet az aequitas érvényesülése ellen hat. Történik ez annak ellenére, hogy mind a büntetőjog védelmi funkciójával, mind a humanizmus elvével is ellentétes, hogy valaki olyan cselekmény büntetőjogi következményeit legyen kénytelen viselni, melyről éppen a büntetőtörvény mondja ki, hogy már nem érdemel büntetést.

A próbára bocsátás intézkedéssel befejezett cselekmény továbbra is *res iudicata*. Ítélt dolog akkor is, ha utóbb a próbára bocsátást megszüntetik. Nem változtat az értékelésen az sem, „*ha az időközben hatályba lépett új törvény szerint [...] az alapjául szolgált cselekmény már nem büncselekmény*” (BH 1994.2., BKv. 54. számú vélemény II/2 pont). Sovány vigasz, hogy a megváltozott jogi értékelés a büntetés kiszabásánál enyhítő körülményként vehető figyelembe.

Van persze ennél rosszabb helyzet is. Még egy 20 évvel ezelőtti eseti döntés kimondja, hogy „*Az enyhébb megítélést eredményező új büntetőtörvény rendelkezései kizárólag a hatálybalépés idején jogerősen el nem bírált cselekményekre alkalmazhatók [...] A Btk. 2. §-ában rögzített szabály abban az esetben is irányadó, ha a cselekményt többen követték el, és egyes elkövetőkkel szemben az új törvény hatályba lépésekor még jogerősen nem fejeződött be a büntetőeljárás*”. A contrario: a jogorvoslattal nem érintett vádlott-társ vonatkozásában az elsőfokú ítélet felülbírálatára nincs lehetőség (BH 1984.429.). A másodfok a részjogerő feloldásának lehetőségéből is ki van zárva.

A jelenlegi törvény rendelkezései szerint is előfordulhat tehát, hogy két személy ugyanazt a cselekményt követi el, s bár egyikőjükénél sem áll fenn büntetethezesség kizáró ok, mégis a magyar bíróság szerint az egyikük *bűnös*, a másik pedig „*ártatlan*”. Egy átfogó kódifikáció során az ilyen elfogadhatatlan helyzetek kiküszöbölésére is figyelmet kellett volna fordítani.

Végül: mi a helyzet a bűnhalmazatban lévő cselekményekkel. Terheli-e a jogalkalmazót minden esetben az a kötelezettség, hogy az összehasonlítást azon az alapon is elvégezze, hogy melyik jogszabály biztosít enyhébb elbírálást. Bármilyen meglepő: nem. A vizsgálatot ugyanis akkor szükséges elvégezni, ha valamennyi

ny cselekmény „*az elbíráláskor hatályos új büntető törvény hatályba lépése előtt történt, és az új törvény szerinti kedvezőbb elbírálás lehetősége nem valamenyny büncselekmény tekintetében állapítható meg*” (BH 2004.304). Ergo: ha a cselekményeket részben az új, részben a korábbi törvény hatálya alatt követték el, főszabály szerint valamennyi büncselekményt az új büntető jogszabály alkalmazásával kell elbírálni. Az ebből adódó problémákra a későbbiekben még visszatérünk.

Nincs új a nap alatt

„*Ami volt, ugyanaz, ami ezután is lesz, és ami történt, ugyanaz, ami ezután is történik; és semmi nincs új dolog a nap alatt*” (Préd. 1,9).

A bibliai bölcsesség a Btk. 2. § alapján kialakult jogalkalmazásra is irányadó.

Az abban történő állásfoglalás, hogy az elkövetéskori vagy az elbíráláskori jogszabály-e a kedvezőbb, komoly dilemma elé állítja a jogalkalmazót. Így van ez annak ellenére, hogy az alapvető szempontokat a bírói gyakorlat már több évtizede kidolgozta. A döntések túlnyomórészt ma is érvényesek és hasznosíthatóak. A kikristályosodott elvekből a judikatúra folyamatosan építkezik.

Még az 1978. évi IV. törvény hatálybalépését követően egyértelműsödött az az álláspont, hogy „*az enyhébb elbírálás lehetőségét a büntetőjogi felelősségre vonatkozó összes rendelkezés egybevetésével kell megállapítani*” (BH 1980.42). „*Annak megítélésénél, hogy az elkövetőre a büncselekmény elkövetése vagy elbírálása idején hatályban levő törvény jelent-e enyhébb elbírálást: nemcsak a két törvény főbüntetést kiszabó rendelkezését, hanem a mellékbüntetés folytán jelentkező joghátrány súlyát is figyelembe kell venni*.” (BH 1980.43). Továbbmegyek. A konkrét ügyre vetítve, a büntető jogkövetkezmenyre vonatkozó összes rendelkezést mérlegelés tárgyává kell tenni. Az esetkörök az alábbiak szerint tipizálhatók:

a) Az intézkedések elvileg és elméletileg enyhébbek még a legenyhébb büntetésnél is. A 2001. évi CXXI. törvény újítása volt, hogy a *vagyonelkobzást* – hasonlóan a mai szabályozáshoz – az *intézkedések* sorába emelte. Nem nehéz belátni, hogy a vagyonelkobzás egyes cselekmények esetén olyan súlyú lehet, amely egész egzisztenciákat rombolhat le. Következésképp az alkalmazandó jogszabály megválasztásánál ezt a szankciót is értékelni kell.

b) A döntésnél figyelembe kell venni a feltételes szabadságra bocsátás szabályozását is. A gyakorlat nem egyértelmű. A BH 2006.173. számú jogeset kapcsán az került kifejtésre, hogy „*a feltételes szabadságra bocsátás a cselekmény elbírálásán kívül eső, a szabadságvesztés végrehajtása során alkalmazható lehetőség. – Az elbíráláskor hatályban levő törvény szerinti minősítéshez tartozó [...] súlyosabb jogkövetkezmeny alkalmazhatósága mellett ezért a feltételes szabadságra bocsátás kedvezőbb lehetősége összhatásában nem jelenti a cselekmény enyhébb elbírálását*.” Ez az iránymutatás a

¹⁰ „Tervezet 3. §: Ha a büncselekmény elbírálását követően olyan új büntetőtörvény lép hatályba, amely szerint a cselekmény már nem büncselekmény, a büntetőjogi büntetésnek és intézkedésnek az új törvény hatályba lépésének napján még hátralévő része nem hajtható végre.” – Büntetőjogi Kodifikáció 2007., 1. szám, 3. o.

¹¹ Idézi Dr. Réti László: *Egy elfeledett magyar génius: Szalay László* – Ügyvédek lapja – LII. évfolyam 3. szám, 31. o.

feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét súlya alatt kezeli. Az *összhatásában* kifejezés ugyanakkor arra utal, hogy a mérlegelendő szempontok sorából azt *ab ovo* nem rekeszti ki.

Egy korábbi határozatban a legmagasabb bírói fórum a jogintézménynek komolyabb jelentőséget tulajdonított (BH 2000.476). A konkrét esetben annak ellenére döntött az elkövetéskori szabály alkalmazása mellett, hogy az elbírálás időpontjára az értékhatár változások már enyhébb minősítést tettek volna lehetővé. Az ebből fakadó előnyt ugyanis túlkompensálta az a korábbi szabály, amely nem zárta ki az elkövetőt a feltételes kedvezmény lehetőségéből. Más ügyben a 2. § alkalmazásával összefüggésben az is kimondásra került, hogy a feltételes szabadságra vonatkozó szabály figyelmen kívül hagyása egyenesen a felülvizsgálati eljárást megalapozó ok (BH 2003.223).

Az elemzett szempontoknak aktualitást ad a 2012. évi C. törvény 38. § (2) bekezdés a) pontja. Ez a rendelkezés – főszabályként és végrehajtási fokozattól függetlenül – a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját a büntetés 2/3 részének, de legkevesebb három hónapnak a kitöltését követő napban határozza meg. Az új norma komoly – gyakran években „mérhető” – kedvezményt jelent.

c) A 2. § problémakörénél a *középmértékre* vonatkozó szabályok sem hagyhatók figyelmen kívül. A kérdés a judikatúrában is komoly hangsúlyt kap. Az ÍH 2013.44. szám alatt közzétett határozat (Debreceni Ítéletábrla Bf.III.123/2012/53) szerint a másodfokú bíróság a 2007-es elkövetési időpontot a 2013. márciusi elbírálással egybevetve azért döntött a korábbi Btk. alkalmazásáról, mert az még nem tartalmazott olyan rendelkezést, hogy „a szabadságvesztés kiszabásakor a büntetési tétel középértéke az irányadó”.

További vitás kérdések a gyakorlatban

2013. július 1-jétől a vagyon elleni és a költségvetést károsító bűncselekményeknél változtak a minősítési értékhatárok (pl. a kisebb érték felső határa 500 000, a nagyobb értéké pedig 5 000 000 Ft-ra emelkedett.). Témánk szempontjából ez sok fejtörést fog okozni a jogalkalmazónak. Persze itt sem kell felfedezni a spanyolviaszt. A judikatúra erre is kidolgozta a megoldásokat.

Magától értetődő, hogy törvénytörő a másodfokú határozat, ha az értékhatár-változások konzekvenciáit az első fokon elítélt terheltek javára nem alkalmazza (BH 2005.88.). (Ebben a csalás miatt indult ügyben a helyzet viszonylag egyszerűbb volt. Az enyhébb szabályokkal ugyanis szigorító rendelkezések nem konkuráltak.)

Más volt a helyzet a BH 2001.258. számú jogeset alapjául szolgáló bűncselekményeknél, ahol a jogszabályváltozások nem egy irányba hatottak. Az iránymutatás is összetettebb: „Ha a bűncselekmény elkövetése és annak elbírálása közötti időszakban – a vagyon elleni bűncselekmények tekintetében az értékhatárok

megváltozása folytán – olyan új rendelkezések lépnek életbe, amelyek eredményeként egyes cselekmények jogi minősítése folytán enyhébb, az egyéb körülményekre tekintettel azonban súlyosabb jogi megítélést tesznek lehetővé, a büntetőtörvény időbeli hatályára vonatkozó rendelkezésekre tekintettel valamennyi bűncselekményre nézve vagy az elkövetéskor vagy pedig az elbíráláskor hatályos jogszabályt egységesen kell alkalmazni, és ezeknek az összhatásában való értékelése szükséges.”

A határozat két irányban biztosít sorvezetőt. Megvilágítja, hogy önmagában az a jogilag releváns tény, hogy valamely vagyon elleni bűncselekmény minősítési értékhatára felemelésre kerül, még nem jelenti azt, hogy az elbíráláskori az enyhébb jogszabály. A döntéshez az ügy összes körülményét vizsgálat tárgyává kell tenni. Az elemzésnek nemcsak a Különös Rész rendelkezéseire, hanem az Általános Részben rögzített szabályokra is ki kell terjednie. (BH 2003.223)

A másik lényegi szempont pedig az, hogy amennyiben az eljárás több bűncselekmény miatt folyik, valamennyi cselekményre csak egy – vagy az elkövetéskori vagy az elbíráláskori – büntetőtörvényt lehet, illetve kell alkalmazni, és az értékelést erre vetítetten kell elvégezni. Nincs lehetőség a különböző büntetőszabályok „vegyített” alkalmazására. (Az élet néha abszurd döntéseket is felszínre hoz. Az 1978. évi IV. törvény hatálybalépése után volt pl. olyan járásbíró, amely a bűncselekményt az 1961. évi V. törvény szerint minősítette, a büntetést azonban már az új Btk. rendelkezései alapján szabta ki. – BH 1980.67)

A gyakorlat a kombinatív alkalmazás tilalmát csak egy esetben töri át. A BH 1995.72 és a BH 1995.380 is kategorikusan állást foglal a tekintetben, hogy az időbeli hatályra vonatkozó rendelkezés „helyes értelme szerint több vád tárgyává tett bűncselekmény esetén elsődlegesen azt kell vizsgálni, hogy az újabb rendelkezések értelmében valamely vád tárgyává tett cselekmény bűncselekmény-e”. Amennyiben a korábban büntetni rendelt magatartás az új szabály szerint már nem büntethető, úgy erre nézve felmentő vagy eljárást megszüntető rendelkezést kell hozni, és csak ezután a még fennmaradó bűncselekmények tekintetében kell megvizsgálni azt, hogy melyik törvényi rendelkezés biztosítja az enyhébb elbírálás lehetőségét. A második fázisban az együttes alkalmazás természetesen már szóba sem kerülhet.

A bíróságnak az időbeli hatály alkalmazásával kapcsolatban az a feladata, hogy azt tegye elemzés tárgyává, „hogy a terheltet sújtó jogkövetkezmények egységesen mely időszak alapulvételével kedvezőbbek rá nézve...” (EBH 925.). Ezzel az állásponttal nehéz lenne vitatkozni. A helyzet mégsem ilyen egyszerű. A döntést számos körülmény befolyásolhatja. A megfelelő biztonsági szelepek hiánya méltánytalan helyzetek sorát idézheti elő. Ilyen – egyáltalán nem atipikus – eset pl. a következő: A tettes az enyhébb büntető jogszabály hatálya alatt nagyobb tárgyi súlyú bűncselekményt követ

el. Rövid idővel később – de már a szigorúbb Btk. idején – több kisebb súlyú vétségi tényállást merít ki. Begyánúsítják. Később vádat emelnek vele szemben, majd valamennyi ügyet egy eljárásban bírálják el.

Az ilyen és ehhez hasonló jogi helyzetekkel az elmúlt másfél évtizedben kétszer is szembesülnünk kellett. Az első Orbán-kormány idején az 1998. évi LXXXVII. törvény, a második alatt pedig a 2010. évi LVI. törvény hozott be szokatlan mértékű szigorításokat. Az 1999. március 1-jén hatályba lépett büntető jogszabály következményeként kialakult helyzetre reagált a BH 2002.467. számú eseti döntés: „*Természetszerűleg felvetődhet olyan helyzet, amikor valamely kiemelkedő súlyú cselekménynek más, kisebb súlyú cselekményekkel találkozása és együttes elbírálása esetén valamely jelentősebb szigorítást előíró Btk. módosítás [...] alkalmazása olyan helyzetet eredményezne, amely joggal veti fel az ügyek elkülönítésének igényét.*”

Ha abból indulunk ki, hogy a büntetőjog egyik alapelve a *humanizmus*; a jogalkalmazás pedig nem más, mint a „méltányosság művészete”; továbbá, ha elfogadjuk, hogy a Btk. 2. §-ának helyes alkalmazása csak *in melius* – terhelt javára – érvényesülhet, akkor nincs és nem is lehet más jogállami megoldás, mint az ügyek elkülönítése. Ez az egyetlen processzuális lehetőség arra, hogy az elkövetőkre cselekményenként az enyhébb büntetőtörvényt alkalmazzák.

A hétköznapiakban nem ez a vezérlő elv érvényesül. Az eljárások gyorsítása szinte minden szempontot megelőz. Nem az eljárások elkülönítésével, hanem éppen fordítva, különböző ügyek egyesítésével kell szembesülnünk. A gyakran fellebbezéssel sem támadható határozatok folytán az elkövető abba a helyzetbe kerülhet, hogy a korábbi cselekményre is a súlyosabb rendelkezést kell alkalmazni. Ez már a jobbiztonságot érintő kérdés. Leírhatjuk a tanulmányokban „a tisztességes figyelmeztetés” fontosságát. Megjelenhet alkotmánybírói határozatokban az *előreláthatóság* és *kiszámíthatóság* követelményének előtérbe helyezése. Gyakorló jogászként mégis azt kell hogy mondjam, hogy az alapjogi érvelések a tárgyalótermekben gyakran csak visszhangként funkcionálnak. Az üzenetek a címzetthez nem mindig jutnak el...

Jelen dolgozat keretei között még egy esetkörrel indokolt foglalkozni.

Komoly jogértelmezési nehézség merült fel a „tisza-virág-életű” részben felfüggesztett szabadságvesztés alkalmazhatósága kérdésében. A 2009. évi LXXX. törvény büntetési nemekkel kapcsolatos rendelkezései 2010. május 1-jétől léptek hatályba. Ekkortól rendelkezett úgy a Btk. 90. § (1) bekezdése, hogy a „*két évet meghaladó, de öt évnél nem hosszabb tartamú szabadságvesztés kiszabása esetén a szabadságvesztés fele részének végrehajtása próbaidőre felfüggeszhető, ha*

– különösen az elkövető személyi körülményeire figyelemmel – alaposan feltehető, hogy a büntetés célja annak végrehajtása nélkül is elérhető”. A részbeni felfüggesztés csak 2010. július 23-ig volt enyhébb büntetőtörvény. Ekkortól lett hatályos a középértékű reaktíváló törvényi rendelkezés.

A judikatúra bizonytalan volt. Előfordult, hogy 2009-es cselekmény miatt 2010 őszén részben felfüggesztett szabadságvesztés büntetést szabtak ki. A problémák másodfokon fókuszálódtak. Példának okáért a Békéscsabai Városi Bíróság a vádlottal szemben szemérem elleni erőszak büntetése miatt 2 év 2 hónap börtönbüntetést szabott ki, és a szabadságvesztés büntetés fele részének végrehajtását három év próbaidőre felfüggesztette (6.B.413/2009/49). A Békés Megyei Bíróság mint másodfokú bíróság I.Bf.19/2011/7 számú ítéletével az elsőfokú ítéletet megváltoztatta, és a börtönbüntetést 1 év 1 hónapra enyhítette.

Az ügy érdekességét az indokolás szolgáltatta. A másodfok szerint a vádlottal szemben *eltúlzottan enyhe* büntetés került kiszabásra. Azt is megállapította ugyanakkor, hogy a Btk. 2. §-a alapján az elsőfokú bíróságnak az elkövetéskori, vagyis a 2009-ben hatályos büntetőtörvényt kellett volna alkalmaznia, mert az volt az enyhébb büntetőjogszabály. Súlyosításra irányuló fellebbezés hiányában a jogszabálysértés csak egyféleképpen volt korrigálható. 50%-os enyhítéssel. Az álláspont kialakításában szerepet játszott, hogy ekkorra publikálásra került az ÍH 2011.3 számú eseti döntés. Itt került leszögezésre először, hogy az elbíráláskori törvény annak ellenére sem enyhébb, hogy annak alapján „*részben felfüggesztett szabadságvesztés is kiszabható*”.

Epilógus

Az új Btk. fogantatása nem volt „szeplőtelen”. A világrajövetel sem volt események nélküli. A keletkezés vizontagságai a megszületett normaszövegben és a jogi megoldásokban is tükröződnek. Bármennyire is felemásak az érzéseink, nyilvánvaló, hogy az állami büntetőigény érvényesítését hosszú időn keresztül a 2013. július 1. napján hatályba lépett jogszabály fogja meghatározni. A gyakorló jogászok számára a jó hír az, hogy az új törvény nem fordítja fel fenekestül a rendszert, és ha komoly fenntartásokkal is, de vállalható.

Nem merült fel annak a lehetősége sem, hogy a bírói gyakorlatban kikristályosodott elvek és iránymutatások a korábbi alkotmánybírói döntések sorsára jussanak. Az időbeli hatály szabályozásának elemzése kapcsán is azt próbáltam igazolni, hogy a normaszöveg, az elmélet és a joggyakorlat dialektikus kapcsolata képezi az alapját a jogfolytonosságnak és a fejlődésnek. Ez teremti meg a lehetőségét a jogalkotásból egyébként hiányzó szintézisnek.